

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI” CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
ȘCOALA DOCTORALĂ *ISTORIE. CIVILIZAȚIE. CULTURĂ*

TEZĂ DE DOCTORAT

REZUMAT

**SPIRITUALITATEA ÎN MENTALUL ȚĂRANULUI
DIN SUDUL TRANSILVANIEI CONTEMPORANE**

Conducător de doctorat:
PROF. UNIV. DR. TOADER NICOARĂ

Candidat:
Georgiana Muntean (căs. Alexe)

2019

CLUJ-NAPOCA

CUPRINS

INTRODUCERE.....	7
1. Introducere în teoria mentalului religios în mediul rural românesc.....	21
1.1. Sacralitatea și universul spiritualității.....	21
1.2. Sentimentul religios.....	24
1.3. Imaginarul religios românesc.....	27
1.3.1. Imaginarul, introducere conceptuală.....	27
1.3.2. Arhetip, mit, simbol, imagine.....	28
1.4. Imaginarul religios românesc la sate în 1918.....	31
1.5. Influența Bisericii Ortodoxe asupra mentalității și spiritualității țaranului transilvănean.....	36
2. Istoria României și a Bisericii Ortodoxe Române după 1918.....	46
2.1. Situația politică și culturală înainte de 1918.....	46
2.2. Situația politică și culturală după 1918.....	48
2.2.1. Perioada interbelică.....	48
2.2.1.1. Presa religioasă.....	53
2.2.1.2. Învățământul religios.....	54
2.2.1.3. Concordatul de la Vatican.....	55
2.2.2. Perioada comunistă.....	59
2.2.2.1. Situația politică și culturală a Bisericii Ortodoxe Române în primul deceniu comunist.....	59
2.2.2.2. Începutul colectivizării pământurilor agricole.....	70
2.2.2.3. Organizarea și viața în satul comunist.....	72
2.3. Atitudinea Bisericii Ortodoxe Române.....	78
2.3.1. Scurtă istorie a rădăcinilor dogmei bizantin-ortodoxe.....	78
2.3.2. Proveniența Sfintelor Taine.....	85
2.4. Curente sociologice ale vremii.....	89
2.4.1. Ideologia comunistă	93

2.4.2.	Ideologia fascistă.....	98
2.5.	Istoria vieții private în mediul rural.....	100
2.5.1.	Viața cotidiană.....	100
2.5.2.	Bolile și igienă.....	104
3.	Forme de manifestare a pietății populare.....	111
3.1.	Practici religioase fundamentale.....	111
3.1.1.	Rituri de trecere.....	111
3.1.1.1.	Naștere.....	115
3.1.1.2.	Botez.....	119
3.1.1.3.	Căsătorie.....	122
3.1.1.4.	Moarte și înmormântare.....	127
3.2.	Sărbătorile religioase de pe parcursul anului.....	144
3.2.1.	Rituri de protecție.....	149
3.2.1.1.	Binecuvântarea.....	161
3.2.1.2.	Rugăciunea.....	163
3.2.1.3.	Exorcizarea.....	165
3.2.2.	Rituri de purificare.....	167
3.2.2.1.	Apa.....	167
3.2.2.2.	Spovedanie.....	170
3.2.3.	Rituri de ofrande.....	171
3.2.3.1.	Pomenile.....	171
3.2.3.1.1.	Pomana de după deces.....	172
3.2.3.1.2.	Pomana ca ritual ciclic.....	177
3.2.3.2.	Sacrificiul animal.....	178
3.2.3.2.1.	Porcul.....	178
3.2.3.2.2.	Mielul.....	180
3.2.3.3.	Consumarea alimentelor ritualice.....	180
3.2.3.3.1.	Pasca.....	180
3.2.3.3.2.	Oul.....	181
3.2.4.	Rituri de bucurii.....	182

3.2.4.1. Mesele comune.....	183
3.2.5. Rituri de propițiere.....	185
3.2.6. Rituri de divinație.....	189
4. Reprezentări ale binelui și răului în imaginarul popular.....	193
4.1. Cultul relicvelor sacre.....	193
4.1.1. Moaștele și pelerinajul ortodox.....	193
4.2. Reprezentări ale răului în imaginarul popular.....	204
5. Noua expansiune religioasă sau sensibilități religioase în satul din sudul Transilvaniei după 1989.....	217
5.1. Participarea la serviciile religioase.....	217
5.2. Țăranul din Transilvania și rugăciunea.....	225
5.3. Citirea textelor sacre.....	230
5.4. Literalismul biblic.....	232
5.5. Contribuții financiare ale țăranilor.....	235
5.6. Autopercepția religioasă a țăranilor transilvăneni.....	241
5.7. Tradiții religioase contemporane.....	242
5.7.1. Tradiții religioase în perioada pascală.....	242
5.7.2. Tradiții de Crăciun.....	245
5.7.3. Botez, cununie religioasă, înmormântări.....	246
5.8. Concluzii.....	248
CONCLUZII.....	253
ANEXE.....	254
BIBLIOGRAFIE.....	261

Cuvinte cheie: mentalitate, sentiment religios, pietate populară, sat românesc, tradiție, obicei, ritualuri, rituri, spiritualitate, practici religioase, ortodoxie, credințe, valori

Teza de doctorat pe care o propunem spre susținere se numește „Spiritualitatea în mentalul țăranului din Transilvania de Sud contemporană” și este are ca bază de cercetare studiile antropologice și o bogată bibliografie de specialitate. Deși, poate că va exista tentația să se creadă ca această lucrare valorifică mai ales studiile etnologice, scopul ei este acela de a face o analiză antropologică a istoriei mentalităților în zona rurală. Avem în vedere, manifestările și sensibilitățile religioase în perioada contemporană, multe dintre ele cu ramificații adânci în mentalul tradițional.

Demersul nostru nu se aventurează într-un domeniu necunoscut. Spiritualitatea țăranului român este un teren explorat, cu cercetări mai mult sau mai puțin laborioase. Însă ca și abordare, predomină mai ales, cea etnologică. Mulți dintre etnologi, antropologi, profesori sau cercetători s-au aventurat pe aceste meleaguri ale cercetării oferind celor interesați numeroase lucrări, articole și volume. Dorim să precizăm faptul că, originalitatea acestei lucrări constă în faptul că dorim să atingem o altfel de perspectivă decât cea etnologică, una de antropologie istorică. Noutatea lucrării constă în perspectiva oferită, studiind lucrările de antropologie cu precădere franceze și aplicând teoria acumulată pe studiul de caz al spiritualității românești din mediul rural. Este o abordare multidisciplinară, care își propune să evidențieze aspecte ale sensibilității și pietății religioase în ruralitatea transilvăneană din ultimele decenii.

S-au scris, de asemenea, multe volume și articole despre viața și mentalul țăranului român, despre tradiții și obiceiurile sale de a munci, de a mânca, de a interacționa cu ceilalți. Cu toate acestea nu putem ocoli și spiritul religios al vieții rurale, ritmurile care impun sensibilitatea religioasă și cum se raportează lumea satului la Divinitate. După apariția acestor lucrări, se cuvine și o analiză detaliată a ceea ce reprezintă aceste obiceiuri, cum sunt puse în practică, analiza lor ducând la cunoașterea generală a vieții satului transilvănean de după Primul Război Mondial până în zilele noastre. Cercetarea obiceiurilor, tradițiilor pe care etnologia le prezintă, a dus la o perspectivă puțin abordată în studiul academic românesc, și anume perspectiva antropologică, într-un sens pe care l-a abordat, spre exemplu din literatura academică românească, Mihai Coman, în lucrarea sa: „Introducere în antropologia culturală”. Cunoștințele acumulate din lucrările de referință ale antropologiei franceze au avut un mare impact în prezenta

lucrare, întrucât la baza tezei se află aceste teorii, acest tip de perspectivă sintetizate foarte bine de autor.

Aspecte metodologice

Premisa de la care am pornit în elaborarea acestei teze de doctorat se axează pe două direcții principale: într-o primă parte, am dorit familiarizarea cititorului cu istoria perioadei contemporane, raportată la rolul jucat de Biserică în viața societății și modul cum influențează diversele regimuri politice acest lucru. Rolul jucat de Biserică în comunitățile locale este extrem de important pentru valorile religioase și spirituale ale indivizilor. Din acest punct de vedere, cunoașterea situației politice, a raportului dintre Biserică și factorii politici sunt necesare pentru a înțelege și schimbările survenite, dacă acestea sunt, în mentalul colectiv rural. Cercetarea noastră continuă cu o prezentare a vieții cotidiene în perioada interbelică, având ca și reper central lucrarea lui Ioan Scurtu „Istoria civilizației românești”, dar și alte publicații de referință menționate în bibliografie și aparatul critic.

Apoi, pentru că una dintre problematicile centrale ale lucrării este de a demonstra faptul dacă țaranul român este *credincios* în acest interval temporar, în ciuda tuturor superstițiilor și a schimbărilor politice, vom arăta mai întâi care este poziția Bisericii Ortodoxe Române. Ce predică aceasta, ce învățăminte dorește a răspândi și cum dorește să influențeze gândirea, mentalul țaranului? Se schimbă această atitudine a discursului oficial religios în perioada studiată?

În a doua parte a tezei, dorim să prezentăm obiceiurile, tradițiile, superstițiile, fricile și sensibilitățile țaranului român transilvănean, totodată făcând o analiză antropologică a acestora. În acest sens avem în vedere o comparație între credințele lor și ceea ce Biserica Ortodoxă Română propovăduiește, o analiză între superstițiile, sensibilitatea religioasă a țaranului român și poziția religioasă „oficială”. Iar în ultima parte a lucrării facem o scurtă prezentare a situației religioase în satele românești și demonstrăm că sensibilitatea religioasă s-a schimbat, dar sentimentul religios pe care am încercat să îl evidențiem pe parcursul lucrării a căpătat doar alte forme.

Am ales de asemenea ca încadrare temporar-spațială, Transilvania de sud, începând cu perioada interbelică (sfârșitul Primul Război Mondial) până în zilele noastre. Raționamentul care a determinat alegerea noastră a fost acela de a oferi o viziune care să exprime cât mai aproape de

realitate acuratețea sentimentului religios la sat. Este bine cunoscut faptul că cu cât de îndepărtăm mai mult în timp de prezentul nostru, cu atât mai inexacte sunt faptele în istorie, cu atât mai vagi sunt presupunerile și mai incerte. O mai mare apropiere de ziua actuală, înseamnă o mai mare precizie în relatarea lucrurilor, obiceiurilor, precum și testimonialelor în ceea ce privește acest subiect. De asemenea sursele avute la dispoziție și bibliografia ne-au făcut mult mai accesibil demersul nostru. Fiind o temă foarte generoasă, cu multe perspective de analiză, lărgirea orizontului cronologic ne-ar fi creat anumite dificultăți în realizarea ei.

De asemenea, am ales ca și zonă geografică Transilvania de sud, întrucât autoarea lucrării este originară din această zonă, iar accesul la informație a fost mai ușor. Datorită unor aspecte personale, subiective, am luat în considerare și faptul că, deplasarea în această zonă pentru intervierea subiecților a fost mult mai facilă. De asemenea, menționăm că atât în cercetare, cât și în lucrare, am făcut referire doar la religia creștin ortodoxă. Am ales să facem referire doar la această confesiune deoarece este religia oficială a României pe toată perioada studiată, deoarece este confesiunea cea mai des întâlnită în zona de studiu a Transilvaniei și, deoarece, spațiul și timpul pentru această cercetare nu ne-a permis să introducem în studiu și celelalte confesiuni. Raționamentul a fost și acela că întrucât apar anumite diferențe în predica celorlalte confesiuni, diferențe care se pot reflecta în mentalul țaranului român, și considerăm că acest lucru constituie studiul de caz al unei lucrări separate. Totodată, diferențele sunt în forma practicării ritului și ritualului într-o anumită confesiune. Apoi, există nuanțe considerabile privind superstițiile și obiceiurile care nu sunt recunoscute de „dogma oficială” la toate aceste confesiuni. Ne-am fi extins foarte mult cu cercetarea dacă am fi pornit într-o direcție de analiză a tuturor confesiunilor. Mai ales că, cercetările sunt inegale privind fiecare confesiune în parte.

Menționăm și faptul că, în această cercetare, am utilizat metodologia preluată din marile cercetări europene, cu precădere cele franceze. Ne-am ghidat după unele rezultate și concluzii din aceste istoriografii, dar am ținut cont de toate aspectele și diferențele specifice locului sau zonei studiate. S-a putut observa, de exemplu, la nivel de obiceiuri și superstiții faptul că, ortodoxia nu a trecut prin perioada „disciplinării” cum a fost la catolicism sau prin rigorile protestantismului. Tocmai din acest motiv, am ales metoda *comparativă* de utilizare a surselor și bibliografiei. Acest lucru ne permite să avem o imagine de ansamblu asupra fenomenului religios în Transilvania, în perioada contemporană în general, pentru a ne putea focaliza, mai apoi, asupra particularităților specifice perioadei, zonei și confesiunii pe care le-am avut în vedere încă de la

început. Totodată, folosirea unor informații din mai multe surse ne-a ajutat să ajunge la unele puncte de vedere mai obiective, mai apropiate de realitate.

Nu în ultimul rând, dorim să menționăm faptul că, una dintre sursele importante ale lucrării este *interviul*, pe care l-am aplicat unor persoane din zonele menționate. Acest demers de istorie orală, ne-a ajutat să clarificăm mai bine unele aspecte metodologice, pe de o parte, dar și de edificare a modului cum s-au perpetuat anumite obiceiuri, superstiții și toate formele de manifestare ale pietății religioase. Aceste interviuri reprezintă perspectiva inedită a tezei de doctorat și completează celelalte surse și resurse bibliografice.

Motivația alegerii temei

Motivul principal pentru care am ales această temă este tocmai faptul că am întâmpinat obstacole în a găsi o lucrare integrală, complexă, despre spiritualitatea din mediul rural. Chiar dacă există unele cercetări care au ca și tematică acest aspect general, totuși, ele sunt parțiale, vin dinspre etnologie, etnografie, teologie, și chiar cele de istorie sunt incomplete ca și abordare și surse. Am întâlnit pe parcursul anilor de doctorat numeroase teme și abordări etnologice ale obiceiurilor și tradițiilor în satul românesc din diferite epoci. Am întâlnit, de asemenea, studii sociologice numeroase în ceea ce privește această temă; s-au scris, de asemenea, studii teologice numeroase și aprofundate, în ceea ce privește acest subiect, însă am avut dificultăți în a găsi o lucrare complexă care să combine aceste cercetări din perspectiva antropologiei istorice sau a istoriei culturale.

Această teză îmbină într-un studiu demonstrativ cele patru teme majore: perspectiva antropologică franceză, studiul etnologic aprofundat pe care îl găsim în diferite opere românești; sociologia, cu analizele ei statistice care ne vor ajuta în demonstrarea aplicabilității unor aspecte teoretice, precum și studiile teologice. De la bun început am pornit de la premisa că este o lucrare originală sau un subiect inedit, mai ales că au fost scrise numeroase lucrări pe acest subiect; însă perspectiva pe interdisciplinară pe care o propunem, ce are la bază cele patru teme majore, ne-a oferit posibilitatea să întreprindem o analiză inedită pentru istoriografia românească, cu referire la această zonă a țării.

Un al doilea motiv întemeiat pentru alegerea acestei teme, a spiritualității mediului rural românesc din punct de vedere al antropologiei istorice este faptul că sperăm ca această teză să fie o oportunitate de deschidere pentru studiile viitoare ale antropologiei culturale, și implicit religioase. Cercetarea pentru această teză ne deschide viziunea în domeniul cercetării

antropologice culturale, atât din punct de vedere al dobândirii de cunoștințe în acest domeniu amplu, cât și dobândirea de abilități de cercetare, documentare și studiu cu instrumentele de lucru dobândite în cercetările întreprinse până acum.

Totodată, menționez faptul că am crescut în această zonă a țării și sunt familiară cu multe aspecte ce țin de mentalul colectiv loc, de superstițiile și obiceiurile specifice Transilvaniei de sud și comunităților ortodoxe din zonă, lucru ce mi-a permis o abordare directă a subiectului. Acest fapt mi-a ușurat munca în anumite situații și m-a ajutat să mă raportez la instrumentele folosite cu rigoarea necesară unei cercetări academice. Pe parcursul cercetărilor efectuate, am reușit să înțeleg mai bine anumite manifestări, obiceiuri și sensibilități religioase specifice cotidianului rural transilvan.

Structura lucrării

După o *Introducere* în care ne-am propus clarificarea câtorva aspecte ce țin mai mult de argumentarea acestei cercetări, metodele de lucru folosite și trecerea în revistă a unor repere istoriografice esențiale demersului nostru, teza de doctorat începe cu un **prim capitol** dedicat *antropologiei religioase în mediul rural românesc*. Pornind de la principalele teorii ale „sentimentului religios” și mecanismele care determină manifestarea sa în mentalul colectiv al unor comunități mai mari sau mai mici, am încercat integrarea zonei la care face referire teza de doctorat în contextul general al formelor de exprimare și raportare la Divinitate. Am ținut cont de terminologia oficială pe care marii specialiștii au impus-o în cercetările lor, atât istoriografice cât și cele de istoria religiilor, și am analizat cum funcționează toate aceste simboluri, manifestări și atitudini în comunitățile religioase din Transilvania. Mergând în aceeași direcție am încercat o analiză a modului cum Biserica Ortodoxă își impune discursul religios asupra manifestărilor sensibilității oamenilor și cum se raportează la anumite aspecte ce țin de rit, ritual și obiceiuri locale. Cel de-**al doilea capitol** își propune să ofere o perspectivă istorică asupra evoluției Bisericii Ortodoxe din România în perioada contemporană. Schimbările mari de regimuri politice din această perioadă au avut efecte semnificative și asupra Bisericii. Implicit, lumea satului românesc simte aceste transformări și presiuni politice, mai ales în perioada comunistă. Uneori, Biserica trebuie să se adapteze, măcar formal, cerințelor impuse de stat, de conducerea politic dintr-o anumită perioadă. Am încercat să vedem, în mai multe subcapitole, cum se simt aceste transformări în mentalul colectiv rural transilvan. Dacă există schimbări semnificative, dacă orizontul religios se modifică în funcție de presiunile politice. Desigur, într-o comunitate profund

tradițională, noutățile se impun mai greu, iar practicile religioase nu suferă modificări prea semnificative.

Al treilea capitol, intitulat în mod sugestiv *Forme de manifestare a pietății populare*, reprezintă partea centrală a tezei de doctorat. Este o cercetare ce încearcă să surprindă toate aspectele ce țin de sensibilitatea religioasă a comunităților studiate, de factorii care influențează evoluția acesteia în perioada menționată și în arealul geografic stabilit la început. Totodată, am surprins manifestările, obiceiurile ce țin de rit și ritual în cadrul confesiunii ortodoxe la românii din sudul Transilvaniei. Ne-am propus să avem în vedere toate practicile și manifestările ce țin de momentele importante ale omului, atât pe parcursul vieții, cât și cele temporale: de peste an sau alte momente importante din cronologia vieții unui individ. Astfel, au fost avute în vedere nașterea, botezul, cununia, înmormântarea, riturile de protecție, cele de ofrande, de bucurii etc. Multitudinea de manifestări religioase din viața unui om reprezintă tot atâtea ocazii de invocare a divinității, de practicare a anumitor rituri și ritualuri. Am putut observa astfel că, Dumnezeu este prezent prin intermediul Bisericii și al preotului în toate momentele importante din viața omului.

În **capitolul patru**, *Reprezentări ale binelui și răului în imaginarul popular* am făcut o incursiune asupra modului cum funcționează imaginarul religios în mentalitatea populară. Este bine știut faptul că religia și manifestările religioase funcționează din cele mai vechi timpuri prin reprezentări iconografice sau textuale. Astfel, am putut constata că imaginarul are o funcție esențială în practicarea confesiunii la ortodocșii transilvăneni. De exemplu, imaginea *lumii de dincolo* este probabil cea mai prezentă structură mentală și imaginară la om. În simbolistica imaginară a creștinilor ortodocși, dihotomia bine-rău este reprezentată în toate manifestările pietății populare, atât la nivel colectiv, cât și individual. Am cercetat aspecte ce țin de cultul moaștelor, al locurilor sfinte, modul cum este perceput pelerinajul în lumea ortodoxă din sudul Transilvaniei. Imaginarul malefic, căruia i-am dedicat cercetări privind reprezentările diavolului, ale răului în viața omului.

Ultimul capitol, **Noua „expansiune” religioasă sau sensibilități religioase în satul din sudul Transilvaniei după 1989**, abordează modul cum se raportează lumea ortodoxă la noile schimbări politice după căderea comunismului. Libertățile fundamentale de care se bucură lumea românească, după dictatura comunistă a readus în prim plan Biserica și religiozitatea românilor. Libertatea de a te manifesta religios a permis comunităților să readucă în prim planul vieții cotidiene o serie de obiceiuri, atitudini cu profund caracter religios. Totodată, putem constata o

nouă provocare pentru Biserică, dar și pentru credincios: influențele tot mai mari ale mijloacelor de informare, mobilitatea demografică extraordinară în lumea satului și o îmbătrânire accentuată în aceste comunități. Cu toate acestea, în majoritatea momentelor care necesită practicarea anumitor ritualuri religioase, lumea este prezentă și se manifestă ca atare. Reacțiile credincioșilor la apelurile preoților sunt pozitive, dovadă numărul mare de donații sau alte forme de devotament și integrare în comunitatea religioasă.

Teza se încheie cu o serie de concluzii care, sperăm că ajută la înțelegerea principalelor aspecte ale acestei teze de doctorat. Apoi, anexele ne oferă posibilitatea de a aprofunda unele teorii pe care le-am dezvoltat pe parcursul tezei. O bibliografie consistentă încheie lucrarea, care, sperăm să ofere celor interesați o perspectivă cât mai complexă asupra acestei teme deosebit de actuale, atât prin manifestare în cotidianul contemporan, cât mai ales prin cercetările ce se fac.

Când am început cercetarea pentru această lucrare de doctorat, am pornit de la ideea de a demonstra că țărănul român este încă credincios. Că anumite sensibilități religioase, atitudini și manifestări ale devoțiunii și pietății se manifestă în ritmuri mai intense sau mai scăzute în toată perioada analizată. Ele nu apar la sfârșitul Primului Război Mondial sau într-una din decadele epocii contemporane. Sunt fenomene și practici religioase mai vechi ce continuă până astăzi să fie prezente în lumea rurală transilvăneană. Specifice, mai ales ortodoxiei, acestea s-au răspândit și la alte confesiuni. Desigur, există și procesul invers, de preluare a unor obiceiuri sau practici ce se regăsesc la membrii altor comunități confesionale.

Pornind de la această premiză, am continuat cercetarea în direcția menționată, pentru a urmări cum s-au manifestat toate aceste fenomene în ultimul secol. Însă timpul și efortul depus pentru cercetarea acestei lucrări ne-au condus, într-un final la o concluzie, oarecum așteptată: faptul că țărănul nu este mai mult religios, ci superstițios (cel puțin până în urmă cu câteva decenii), sau, un tradiționalist (făcând lucrurile pentru că așa a fost învățat să le facă de către strămoși și un alt fel de comportament i-ar atrage necazuri). Desigur, nu este o teorie care se aplică pentru un procentaj de 100% din populația studiată. Însă, în esență, putem afirma că, lumea rurală preia și păstrează „cu sfințenie” obiceiuri, practici ce țin de mentalul religios. Unele dintre ele nu legătură cu învățătura oficială a Bisericii sau cu dogma pe care aceasta o impune. Însă, tradiția, reprezintă o parte importantă a vieții comunitare în satele cercetate. Nu este un specific al zonei. Aceste trăsături, se pot observa și în celelalte regiuni ale României.

Evident, vom accepta de asemenea argumentul că manifestarea religiozității s-a transformat pe parcursul acestui secol, și că de fapt nu este vorba de o de-sacralizare a mentalității, ci mai degrabă de o metamorfozare a acesteia, așa cum am încercat să argumentăm în ultimul capitol al prezentei lucrări. Ceea ce am putut constata în cercetarea noastră a fost faptul că unele atitudini, manifestări ale ritului și ritualului au suferit modificări, mai mari sau mai mici. Însă, esențialul pietății comunităților rurale, *superstiția*, rămâne o constantă cotidiană pentru sensibilitățile individuale și colective. Biserica, la nivel oficial a păstrat într-o bună măsură tot ceea ce ține de rit și ritual. A păstrat, de asemenea, esența învățăturilor sale prin predici, tipărituri, rugăciuni. Lumea satului continuă să viețuiască după normele Bisericii, dar, adaugă o doză importantă de obiceiuri și manifestări ale „sacralului” care nu au de-a face cu dogma oficială a ortodoxiei.

Argumentele le-am prezentat pe parcursul lucrării nedorind neapărat a ajunge la această concluzie, așa cum am menționat mai sus, însă cel mai potrivit argument pe care îl putem aduce în concluzie este faptul că, în lucrare, dacă am însuma toate motivele pentru care țăranul român, fie din perioada interbelică, fie după 1989, merge la biserică, se roagă, urmează o serie de tradiții bisericești și obiceiuri (mai mult sau mai puțin deformate față de ceea ce spune Biserica), toate temerile și dorințele de „contact” cu divinitatea se manifestă, statistic vorbind, în primul rând față de veniturile lui directe (integritatea și bunăstarea în locuința sa, grija pentru agricultură, păstorit, gospodărie, adică resursele care îi asigură traiul de zi cu zi). Apoi, pe locul al doilea, sunt manifestările față de sănătatea individuală și a familiei, iar pe locul al treilea se află temerile și manifestările față de securitatea interioară. Manifestarea religiozității țăranului român are prea puțin contact cu iubirea față de divinitate, care în termeni de specialitate se traduce prin „adoratie” Manifestările sale de religiozitate sunt realizate din cauza fricii de a nu păți ceva rău din cauza nesupunerii, din nevoia de protecție a veniturilor sale cotidiene și pentru a se proteja de boli, de rele sau alte manifestări ale răului.

Dacă urmărim definiția „superstiției”, vom observa că aceasta este de fapt prejudecată care ia naștere din credința în spirite bune și rele, o luptă continuă dintre acestea, și care pot influența natura și societatea până la cele mai neînsemnate evenimente din viața omului, naturii și societății (aceste întâmplări sunt de obicei rele). Luând această definiție în considerare și asociind concluziile realizate în capitolele din teză, vom observa că țăranul român, concentrat mai mult pe teama de a nu fi influențat de spiritele rele sau de a nu ajunge în Iad, sau de a nu i se

întâmpla lucruri rele în casă, gospodărie sau, mai rău, cu pământul care îi asigură traiul zilnic, acesta recurge la practici care derivă din învățătura religioasă pe care Biserica l-a sfătuit, însă temerile și practicile sale deviază aproape în fiecare caz. Prin deviație înțeleg recurgerea la practici religioase, care aparent au substratul învățăturilor Bisericii, care pornesc de la aceste învățături, date religioase, vieți ale sfinților, practici creștine, dar care continuă cu practici de vrăjitorie, magie, sau alte manifestări care să îl reasigure că răul va fi îndepărtat din calea lui și a bunurilor lui. Aceste atitudini suplimentare față de cerințele Bisericii, neîncurajate de aceasta prin poziția sa oficială, le numim superstiții.

În ceea ce privește țăranul modern, putem menționa că acesta încă mai păstrează din reminiscentele țăranului superstițios de altădată, însă credem că aceste practici religioase se definesc mai mult printr-o nevoie de a păstra tradiția, și dintr-o neîncredere în ajutorul divin imediat. Unele dintre aceste practici nu le mai putem defini ca „superstițioase” la țăranul modern, ci mai degrabă un respect și nostalgie față de spiritualitate și de cele sfinte, precum și mai degrabă o nevoie de a păstra tradițiile și obiceiurile.

Evident există multe păreri contradictorii, formulate prin argumente diverse, însă e greu de generalizat sau de stabilit distincții clare între toate manifestările sacralului. Uneori, acestea diferă de la individ la individ și de la o comunitate la alta. Putem folosi termeni precum „redefinirea religiozității” sau „o altă manifestare a religiozității” sau alți termeni de acest fel. Sau, poate vor exista păreri contrare, argumentate, însă până acum, în urma cercetărilor realizate pentru această lucrare, ne păstrăm punctul de vedere privind unele aspecte ce țin de manifestarea sensibilității religioase la comunitățile rurale din sudul Transilvaniei. Desigur, în tot acest proces de sacralizare/desacralizare a membrilor comunității, un rol important îl joacă educația și influența pe care o au mijloacele de informare. De asemenea, o mobilitate internă și externă foarte mare a determinat o re poziționare față de aceste manifestări a multor indivizi. În special din categoria celor mai tineri.

BIBLIOGRAFIE

PERIODICE - PRESĂ

<i>Ardealul medical</i>	1941
<i>Axa</i>	1932-1933
<i>Azi</i>	1990-1992
<i>Cuvântul</i>	1923-1945
<i>Gândirea</i>	1921-1944
<i>Scânteia</i>	1950-1989
<i>Telegraful Român</i>	1920-1921
<i>Transilvania</i>	1930-1938
<i>Vestul medical</i>	

VOLUME:

Antonescu, Romulus, *Dicționar de simboluri și credințe tradiționale românești*, Editura Tipo Moldova, Iași, 2016;

Antonescu, Romulus, *Istoria unui obicei - Plugușorul*, Editura Junimea, Iași, 1989;

Babeș, Victor, *Epidemiile din Transilvania și comparația lor cu epidemiile celorlalte provincii românești în 1921 : studiate de dr. Sabin Manuilă*, Editura Cultura Națională, București, 1924;

Barnea, Ernest, *Spațiu, timp și cauzalitate la poporul roman*, Editura Humanitas, București, 2005;

Bănică, Mirel, *Biserica ortodoxa romana – stat și societate în anii '30*, Editura Polirom, Iași, 2007;

Bălan, Ioanichie, *Sfintele moaște din România*, Editura Mănăstirea Sihăstria, Neamț, 2004;

Benoist, Luc, *Semne, simboluri și mituri*, Editura Humanitas, București, 1995;

Bere, A. C., *Continuități și modificări în sistemul de valori al lumii rurale transilvănene (sec. XVIII-XIX). Teză de doctorat*, Universitatea din Oradea, Oradea, 2004;

Bindea Ioan, Bindea Florin, *Comoara de pe deal: înmormântarea în ținutul Năsăudului*, Editura Saeculum, București, 2013;

Bistriceanu Pantelimon, Corina, *Sacralitatea răului*, Editura Credinței, București 2008;

Boia, Lucian, *Pentru o istorie a imaginarului*, Editura Humanitas, București, 2000;

Boia, Lucian, *Mitologia științifică a comunismului*, Editura Humanitas, București, 1999;

Boia, Lucian, *România, țară de frontieră Europeană*, Editura Humanitas, București, 2002;

Boia, Lucian, *Capcanele istoriei: elita intelectuală românească între 1930 și 1950*, Editura Humanitas, București, 2012;

Bonte, Pierre, *Dictionnaire de l'ethnologie et de l'anthropologie*, PUF, Paris, 2007;

Braga, Corin, *Concepte si metode în cercetarea imaginarului – dezbaterile Phantasma*, Editura Polirom, Iași, 2007;

Braudel, Fernand, *Ecrits sur l'histoire*, Editions Champs Flammarion, Paris, 1969;

Idem, *Grammaire des civilisations*, Editions Champs Flammarion, Paris, 1993;

Brăteanu, Călin, „*Datini și obiceiuri calendaristice*”: ghidul iubitorilor de folclor, Editura Lidana, Suceava, 2012;

Bucur, Maria, *Eugenie și modernizare în România interbelică*, Editura Polirom, București, 2005;

Butura, Valer, *Cultura spirituală românească*, Editura Minerva, București, 1992;

Callois, Roger, *L'homme et le sacre*, Editions Gallimard, Paris, 1950;

Candrea, Ioan-Aurel, *Lumea basmelor*, Editura Paideia, București, 2001;

Caragiu, Florin, *Antropologia Iconica*, Editura Sophia, București, 2007;

Caraman, Petru, *Colindatul la români, slavi și alte popoare*, Editura Minerva, București, 1983;

Chevalier, Jean, Gheerbrant, Alain, *Dictionar de simboluri, mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere, vol I-II*, Editura Artemis, București , 1995;

Chiciudean, Gabriela, *Incursiune în lumea simbolurilor*, Editura Virtual, Londra, 2010;

Ciaușanu, Gheorghe, *Superstițiile poporului român în asemănare cu ale altor popoare vechi și noi*, Editura Saeculum, București, 2005;

Cleopa, Ilie, *Călăuză în credința ortodoxă despre simboluri și rituri*”, Editura Mănăstirea Sihăstria, Neamț, 2012;

Cojocaru, Nicolae; *Istoria tradițiilor și obiceiurilor la români*, vol. 1, Editura Etnologica, București, 2008;

Colta, Elena Rodica, *Rituri domestice și alte comportamente rituale contextualizate din județul Arad*, Editura Etnologică, București, 2015;

Coman, Mihai, *Introducere în antropologia culturală: mitul și ritul*, Editura Polirom, Iași, 2008;

Idem, *Mitologie populară românească*, vol. I-II, Editura Minerva, București, 1986;

Comanici, Germina, *Cercul vietii. Roluri și performanțe în obiceiurile populare*, Editura Paideia, București, 2008;

Constantin, Mihai, *Biserica și elitele intelectuale interbelice*, Editura Institutul European, Iași, 2010;

Constantiniu, Florin, *O istorie sincera a poporului român*, Editura, Univers Enciclopedic, București, 2002;

Copans, Jean, *Introducere în etnologie și antropologie*, Editura Polirom, Iași, 1999;

Corbuț, Victor, *Civitas Diaboli*, Editura Elisvaros, București, 2005;

Cristescu-Golopendia, Ștefania, *Gospodaria ă n credințele și ritualurile magice ale femeilor din Dragus (Fagaras)*, Editura Paideia, București, 2002;

Crăciun, Magdalena, *Lumea Văii. Unitatea minei, diversitatea minerilor*, Editura Paideia, București, 2002;

Cristian, Vasile, *Biserica Ortodoxă Română în primul deceniu comunist*, Editura Curtea Veche, București, 2013;

Delumeau, Jean, *În așteptarea zorilor: un creștinism pentru mâine*, Editura Polirom, Iași, 2006;

Delumeau, Jean, *Liniștiți și ocrotiți, sentimentul de securitate în Occidentul de altădată*, Editura Polirom, Iași, 2004;

Delumeau, Jean, *Frica în Occident*, vol.1, Editura Meridiane, București, 1986;

Dorondel, Stefan, *Moartea și apa, rituri funerare, simbolism acvatic și structura lumii de dincolo în imaginarul țărănesc*, Editura Paideia, București, 2004;

Dumitru, Luiza Maria, *Sacrul monstruos. Mitologie. Mit. Istorie. Folclor romanesc*, Editura Paideia, București, 2007;

Durand, Gilbert, *Structurile antropologice ale imaginarului*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1999;

Durkheim, Emile, *Forme elementare a vieții religioase*, Editura Polirom, București, 1995;

Eliade, Mircea, *Meșterul Manolei-studii de etnologie și mitologie*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2007;

Idem, *Aspecte ale mitului*, Editura Univers, București, 1978;

Idem, *Sacrul și profanul*, Editura Humanitas, București, 1995;

Enache, Gheorghe, *Călătoria cu roua-n picioare cu ceața-n spinare*, Editura Paideia, București, 2006;

Evseev, Ivan, *Dicționar de simboluri*, Editura Vox, București, 1997;

Idem, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie română*, Editura Amarcord, Timișoara, 1997;

Fisch, Norbert, *Legende și povestiri din Munții Apuseni*, Editura Tradiții Clujene, Cluj, 2010;

Frazer, J. G., *The Golden Bough. A Study in Magic and Religion*, MacMillan and Co. New York/London, 1920;

Furrer, Markus, *Rugăciunea*, Editura GBV Dillenburg, Eschenburg, 2013;

Gauchet, Marcel, *Dezvăluirea Lumii*, Editura Nemira, București, 2006;

Gavriliuță, Nicu, *Antropologie socială și culturală*, Editura Polirom, Iași, 2009;

Gavriliuță, Nicu, *Mentalități și ritualuri magico-religioase*, Editura Polirom, Iași, 1998;

Georgescu, Matei, *Ipostaze ale morții într-un timp al dorinței*, Editura Paideia, București 2003;

Geraude, Marie-Odile, *Noțiunile cheie ale etnologiei. Analize și texte*, Editura Polirom, Iași, 2001;

Gherman, Traian, *Meteorologia populară*, Editura Paideia, București, 2002;

Ghinoiu, Ion, *Vârstele timpului*, Editura Meridiane, București, 1988;

Idem, *Sărbători și obiceiuri românești*, Editura Elion, București, 2004;

Idem, *Panteonul românesc. Dicționar*, Editura Enciclopedică, București, 2001;

Girard, Rene, *Țapul ispășitor*, Editura Nemira, București, 2000;

Golban, Vasile, *Dimensiunea etico-estetică a sărbătorii*, Casa de Editură Panteon, Piatra-Neamț, 1995;

Golopenția-Cristescu, Ștefania, *Gospodăria în credințele și riturile magice ale femeilor din Drăguș (Făgăraș)*, Editura Paideia, București, 2002;

Gorovei, Artur, *Datinile noastre la naștere și nuntă*, Editura Paideia, București 2002;

Idem, *Ouăle de Paști*, Editura Paideia, București, 2001;

Idem, *Folclor și folcloristică*, Editura Hyperion, Chișinău, 1990;

Cuviosul Grigorie, *Viața sfântului Vasile cel nou, vămile văzduhului și înfricoșata judecată*, Editura Bunavestire, București 2006;

Hardwich, Charles, *Traditions, Superstitions and Folk-lore*, A. Ireland & Com, Pall Mall, Manchester, 1872;

Ionescu-Gură, Nicoleta, *Stalinizarea României. Republica Populara Romana 1948-1950: transformari institutionale*, Editura ALL, București, 2005;

Iorga, Nicolae, *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, vol. I-II, Editura Saeculum, București, 2012;

Ispas, Sabina, *Colindatul tradițional românesc. Sens și simbol*, Editura Saeculum Vizual, București, 2007;

Ivan, Ruxandra, *Transformarea socialistă. Politici ale regimului comunist între ideologie și administrație*, Editura Polirom, Iași, 2009;

Kadar, Jozsef, *Folclor românesc din nordul Transilvaniei*, Editura Saeculum, București, 2005;

Kernbach, Victor, *Dicționar de mitologie generală*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 2004;

Kernbach, Victor, *Universul mitic al românilor*, Editura Științifică, București, 1994;

Kideckel, David, *Colectivism și singurătate în satele românești*, Editura Polirom, Iași, 2006;

Kligman, Gail, *Nunta mortului*, Editura Polirom, Iași, 1998;

Knowlson, Sharper, *The Origins of Superstitions and Customs*, T. Werner Laurie Ltd., London, 1910;

Laburthe-Tolra, Philippe, *Ethnologie anthropologie*, PUF, Paris, 2003;

Laplantine, Françoise, *Descrierea etnografică*, Editura Polirom, Iași, 2000;

Le Goff, Jacques, *Pour un autre Moyen Age*, Editions Gallimard, Paris, 1991;

Leeming, Adams David and Margaret, *Encyclopedia of Creation Myths*, ABC-Clio, Santa Barbara, California, 1937;

Levi-Strauss, Claude, *Antropologia și problemele lumii moderne*, Editura Polirom, Iași, 2011;

Idem, *Gândire sălbatică*, Editura Polirom, București, 2011;

Mandiță, Nicodim, *Înmormântarea și parastasele cuvenite*, Editura Agapis, 2010;

Maraval, Pierre, *Lieux Saintes et pelerinages d'Orient*, Editura Cerf Cnrs, Paris, 2011;

Marett, R. R., *Anthropology*, William and Norgate, London, 2005;

Marian, Florea, *Mitologie românească*, Editura Paideia, București, 2000;

Idem, *Sărbătorile la romani*, vol. I, Editura Fundației Culturale Romane, București 1994;

Idem, *Nașterea la români*, Editura Grai și Suflet-Cultura Națională, București, 1995;

Idem, *Înmormântarea la români*, Editura Grai și Suflet – Cultura Națională, București, 1995;

Marienescu, Atanasie, *Cultul păgân și creștin. Sărbătorile și datinile romane vechi*, Editura Saeculum, București, 2005;

Matsoukas, Nikolaos, *Istoria filosofiei bizantine*, Editura Bizantină, București, 2011;

Mesnil, Marianne, *Dincolo de Dunăre, studii de etnologie balcanică*, Editura Paideia, București, 2007;

Meyendorff, John, *Teologia bizantină*, Editura Nemira, București, 2011;

Meyer, Rudolf, *Înțelepciunea basmelor populare*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2008;

Mihăilescu, Vintilă, *Etnografii urbane. Cotidianul văzut de aproape*, Editura Polirom, Iași, 2009;

Idem, *Antropologie. Cinci introduceri*, Editura Polirom, Iași, 2007;

Idem, *Socio hai-hui*, Editura Paideia, București, 2000;

Idem, *Vecini și vecinătăți în Transilvania*, Editura Paideia, București, 2003;

Minois, Georges, *Istoria Infernurilor*, Editura Humanitas, București, 1998;

Moraru, Sebastian, *Casa, satul și devenirea în tradiția românească*, Editura Saeculum, București, 2011;

Nicoară, Toader, *Clio în orizontul mileniului trei*, Editura Accent, Cluj Napoca, 2002;

Idem, *Transilvania la începuturile timpurilor moderne*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001;

Nicoară, Simona, *Mentalități colective și imaginarul social. Istoria și marile paradigme ale cunoașterii*, Editura Accent, Cluj Napoca, 1996;

Idem, *Națiunea modernă: mituri, simboluri, ideologii*, Editura Accent, Cluj Napoca, 2002;

Niculiță-Voronca, Elena, *Datinele și credințele poporului român*, Editura Polirom, Iași, 1998;

Norbert, Elias, *Procesul civilizării*, Editura Polirom, București, 2009;

O’Dea, Th., *The Sociology of Religion*, Editura Prentice Hall, Inc. New Jersey, 1966;

Oișteanu, Andrei, *Mit și magie în cultura tradițională românească*, Editura Polirom, Iași, 2013;

Oișteanu, Andrei, *Ordine și Haos – Mit și magie în cultura tradițională românească*, Polirom, Iași, 2004;

*** *Călăuza gardianului*, București – Imprimeria și legătoria penit. „Văcărești”, 1931;

Olinescu, Marcel, *Mitologie românească*, Editura Saeculum Visual, București, 2008;

Olteanu, Antoaneta, *Homo Balcanicus. Trăsături ale mentalității balcanice*, Editura Paideia, București, 2004;

Olteanu, Antoaneta, *Calendarul poporului român*, Editura Paideia, București, 2001;

Oprișan, Ionel, *La hotarul dintre lumi – Studii de etnologie românească*, Editura Saeculum, București, 2006;

Otescu, Ion, *Credințele țaranului român despre cer și stele*, Editura Paideia, București, 2002;

Otto, Rudolf, *Sacrul*, Editura Humanitas, București, 2005;

Pamfile, Tudor, *Cerul și podoabele lui*, Editura Paideia, București, 2001;

Idem, *Povestea lumii de demult*, Editura Paideia, București, 2002;

Idem, *Mitologie românească*, Editura Grai și Suflet, București, 2000;

Idem, *Văzduhul după credințele poporului român*, Editura Paideia, București, 2001;

Idem, *Diavolul învrăjbitor al lumii după credințele poporului român*, Editura Paideia, București, 2001;

Idem, *Folclor romanesc*, vol. I-II, Editura Alfa, București, 1998;

Idem, *Sărbătorile la români*, Editura Saeculum, București, 1997;

Papadima, Ovidiu, *O viziune românească asupra lumii. Studiu de folclor*, Editura Saeculum, București, 2009;

Papadima, Ovidiu, *Ghicitoarea. Formele ei de artă*, Editura Saeculum, București, 2009;

Pavelescu, Amalia, *Poezie de ritual și ceremonial din Marginimea Sibiului*, Editura Paideia, București, 2001;

Pavelescu, Gheorghe, *Magia la români*, Editura Minerva, București, 1998;

Păcurariu, Mircea, *Istoria Bisericii ortodoxe române*, Editura Sophie, București, 2000;

Pelikan, Jaroslav, *Tradiția creștină*, vol. I-II, editura Polirom, Iași, 2004;

Pelissero, Alberto, Celli, Nicoleta, *Les pèlerinages*, Editura Hazan, Paris, 2001;

Pistolea, Vasile, *Sărbători religioase și datini la români*, Editura Marineasa, Timișoara, 2006;

Pop, Mihai, *Folclor românesc* vol. I-II, editura Grai și Suflet–Cultura Națională, București, 1998;

Idem, *Obiceiuri tradiționale românești*, Institutul de Cercetări etnologice și dialectologice, București, 1976;

Popescu, Ioana, *Foloasele privirii*, Editura Paideia, București;

Rădulescu, Adina; *Rituri de protecție în obiceiurile funerare românești*, Editura Saeculum, București, 2008;

Remond, Rene, *Religie și societate în Europa*, Editura Polirom, Iași, 2003;

Riviere, Claude, *Socioantropologia religiilor*, Editura Polirom, Iași, 2000;

Rose, Serafim, *Sufletul după moarte*, Editura Tehnopress, București, 2003;

Russel, Bernard, *Research Methods in Cultural Anthropology*, Sage Publications, London, 1988;

Ryken Leland, Wilhoit James, Longman Trember III: *Dicționar de imagini și simboluri biblice*, Editura Casa Cărții, Oradea, 2011;

Sanjek, Roger, *Fieldnotes, the makings of anthropology*, Corenell University, 1990;

Schullerus, Adolf, *Tipologia basmelor românești și a variantelor lor*, Editura Saeculum, București, 2006;

Scurtu Ioan, Alexandrescu Ion et.al., *Enciclopedia de istorie a României*, Editura Meronia, București, 2001;

Scurtu Ioan, *Istoria civilizației românești, perioada interbelică*, Editura Enciclopedică, București, 2012;

Florea Marian, Simion, *Botanica românească*, Editura Paideia, București 2000;

Idem, *Sărbătorile la români* vol. I-III, Editura Minerva, București, 2005;

Smeu, Grigore, *Repere estetice în satul românesc*, Editura Albatros, București, 1973;

Stinghe, Sterie; *Istoria Bisericii Scheii Brașovului*, Tipografie Ciurcu & Comp, Brașov, 1899;

Stahl, Henri, *Teoria și practica investigațiilor sociale. Cercetări interdisciplinare zonale*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1975;

Stahl, Henri; Stahl, Paul, *Civilizația vechilor sate românești*, Editura Academiei, București, 1959;

Stoica, Gheorghe, *Interiorul locuinței țărănești*, Editura Meridiane, București, 1992;

Suiogan Delia, *Simbolica riturilor de trecere*, Editura Paideia, București, 2006;

Șăineanu, Lazăr, *Ielele sau zânele rele*, Editura Saeculum, București, 2012;

Șeran, Corina-Viorica, *Moartea și aspirația spre armonia universală : studiu etnografic asupra riturilor funebre din podgoria Aradului*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2013;

Toplean, Adela, *Pragul și Neantul*, Editura Polirom, Iași, 2006;

Tylor, E. B., *Primitive culture. Researches into the development of mythology, philosophy, religion, art, and custom*, John Murray, London, 1871;

Țuțu, Mihaela Corina, *Sentimentul religios – o abordare psihosociologică*, Editura Universitară, București, 2009;

Van Gennep, Arnold, *Riturile de trecere*, Editura Polirom, Iași, 1996;

Idem, *Formarea legendelor*, Editura Polirom, Iași, 1997;

Vlăduțescu, Gheorghe, *Filosofia legendelor cosmogonice românești*, Editura Minerva, București, 1982;

Vulcănescu, Mircea, *Mitologie românească*, Editura Minerva, București 1985;

Walter, Philippe, *Mitologie creștină*, Editura Artemis, București, 2005;

*** *Istoria Românilor*, Academia Română, vol. 10, București, 2012;

*** *Biserica întemnițată: 1948-1989*, Institutul National pentru Studierea Totalitarismului, București, 1998;

*** *Viața de dincolo de groapă*, Editura Mănăstirii „Portărița”, Satu Mare, 2010;

** *Molitfelnic*, Editura Institutul Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, București, 2013;

** *Locurile sfinte*, Fundația Centrului Cultural Elen, București, 2011;

** Institutul Național de Statistică România, 2013

MONOGRAFII:

Albescu, Ion, *Boita: monografie istorică*, Tipografia Cavaleriei, Sibiu, 1938;

Idem, *Cântecul Miresei*, Sibiu, 1978;

Cânduleț, Traian, *Cârțișoara*, I-II, Editura LinkPim, Iași, 2002;

Conea, Ion, *Clopotiva: un sat din Hateg: monografie sociologica – echipa regala studenteasca 19/1935*, București, 1940;

Părean, Ioan, *Orlat: file de istorie*, Editura Constant, Sibiu, 1999;

Lupea, Cornel, *Racovița: monografia unei străvechi așezări sibiene*, Editura Tribuna, Sibiu, 1995;

Popa, Constantin, *Rășinari – istoria și civilizația unui sat din Mărginimea Sibiului*, Editura Tipotrib, Sibiu, 2007;

Giura, Lucian, *Sadu: file de istorie*, Editura Universității „Lucian Blaga”, Sibiu, 2003;

Greco, Victor V. (coord), *Sălișteștea Sibiului, străveche vatră românească*, Editura Astra, Sibiu, 1990;

Păltineanu, Ioan, *Tilișca: monografie*, vol. I-II, Editura Etape, Sibiu, 2003;

Toma, Laurențiu, *Șura Mică: micromonografie*, Editura Tribuna, Sibiu, 2005;

Bardac, Dorin, *Copșa Mica: elemente de monografie medicală și socială*, vol. I, Editura Tribuna, Sibiu, 1999;

Dordea, Traian, *Monografia satului Hașag*, Sibiu, 1998;

Gandila, Cecilia, *Păuca: vatră de istorie și legendă*, Editura Bucura, Sibiu, 1997;

Greco, Victor (coord.), *Săliștea Sibiului, străveche vatră românească*, Editura Astra, Sibiu, 1990;

Jampa, Elena, *Valea Viilor, Motiș: monografie*, Tipografia CRISSEV, Mediaș, 2006;

Lotreanu, Ion, *Studiu etnomuzicologic și sociologic al comunei Sadu din Mărginimea Sibiului, județul Sibiu*, Editura EMVA PRESS, Sibiu, 2013;

Manica, Axente, *Un sat în inima Transilvaniei: Paucea Mediașului*, Editura Omniapres, Sibiu;

Nistor Vorel, *Benești...un sat de pe valea Hârtibaciului*, Editura Mirador, Arad, 2007;

Pavelescu, Gheorghe, *Valea Sebeșului, monografie etno-folclorica*, vol. I-III, Editura Astra, Sibiu, 2004;

Surdu, Alexandru, *Șcheii Brașovului*, Editura Kron-Art, Brașov, 2011;

Șotropa, Ionel, *Moșna: monografie*, Editura Etape, Sibiu, 2001;

Frâncu Valeriu, *Satul de la poalele Negoiului: Porumbacul de Sus*, Editura Etape, Sibiu, 1999;

STUDII ȘI ARTICOLE:

Antonescu, Romulus, „Elemente permanente ale ceremonialului de nuntă la români”, în *Comunicări științifice pe teme folclorice*, Baia-Mare, 1973;

Berdan, Lucia, „Sărbătoarea Sfințelor Paști și riturile de trecere dintre anotimpuri” în *Datini*, nr 7-8, Centrul Național al Creației Populare, București, 1994;

Braga V. , „Structura ritului de trecere” în *Revista Limba Română*. nr. 9-10, anul XIV, 2004;

Brăteanu C., „Datini și obiceiuri calendaristice”, *Ghidul iubitorilor de folclor*, Editura Lidana, Suceava, 2012;

Călin, Cornelia, „Mărțișorul - coordonate istorice și actuale”, în *Primăvara. Tradiții și obiceiuri*, Editura Academia Română-Institutul de Etnografie și Folclor, București, 1991;

Cârlan-Antonic, G. L., „Țăranul român între forțele naturii și puterile divine” în *Acta Iassyensia Comparationis*, nr. 4./2006, pp. 48-52;

Chelcea, Ion, „Cu privire la hrana rituală a poporului român” în *Studii și cercetări*, Muzeul Satului și de Artă Populară, vol. 1, București, 1981;

Idem, „Credințe și rituri legate de foc, apă și pământ în cultura veche românească” în *Rațiune și credință*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983;

Chivu, Iulian, „Natura și funcțiile semnului în predicțiile românești” în *Revista de Etnografie și Folclor*, tom 40, nr.1, Editura Academiei Române, Institutul de Etnografie și Folclor, București, 1994;

Comarnescu, Petru, „Observații provizorii asupra mentalității tinerei generații”, în *Azi*, 1932;

Constantin, Marian, „Cultul moșilor la români. Tradiție și istorie”, în *Revista Muzeelor*, nr. 4, București, 1996;

Dr. Cosma, D., „Realizări în mediul sanitar în județul Arad”, în *Vestul Medical*, nr. 3-4, 1935;

Crainic, Nichifor, „Spre stânga sau spre dreapta?”, în *Axa*, 20 oct., 1932;

Diaconescu, Aurelia, „Ouăle de Paști” în *Studii și cercetări etnoculturale*, vol. 1, Muzeul Județean Bistrița-Năsăud, Editura Carpatica, Cluj-Napoca, 1996;

Diaconu, Liliana, „The Christian Imaginary. A possible definition” în *Journal of Romanian Literary Studies*, nr. 5./2014, pp. 287-293;

Donea Constantin, „Datini și obiceiuri de iarnă”, în *Datini*, nr. 2-3, Centrul Național al Creației Populare, București, 1993;

Florescu Radu, Gaiță Ileana, „Casa-o dovada de continuitate, mitologia casei”, în *Muzeul Satului și de Artă Populară*, nr. 5-6, București, 1985;

Garry, J., El-Shamy, H., „Introduction” în *Archetypes and motives*, Editura M. E.Sharpe, Armonk, London, 2005;

Georgescu, Stelian Laurențiu, „Despre conceptul de sacru”, în *Altarul Banatului*. nr. 2, 2013;

Gheorghe M., „Profilul religios al regiunilor de dezvoltare”, în *Revista Română de Sociologie*, XXII: 5-6, București, 2011;

Ghinoiu, Ion, „Calendarul popular”, în *Revista de Etnografie și Folclor*, București, 1995;

Idem, „Sărbătorile de primăvară. Anul nou agrar”, în *Datini*, nr. 1-2, Centrul Național al Creației Populare, București, 1994;

Idem, „Sărbătorile de primăvară. Anul nou pastoral”, în *Datini*, nr 7-8, Centrul Național al Creației Populare, București, 1994;

Giuseppe Giordan, „Toward a Sociology of Prayer” în *Religion, Spirituality, and Everyday Practice*, G. Giordan și W.H. Swatos (coord.), Springer, Netherlands, 2011;

Granet M., „Le dépôt de l' enfant sur le sol. Rites anciens et ardalies mythiques”, *Revue archéologique*, vol. XIV, 1922;

Hedeșan, Otilia, „Moșii de vară”, în *Datini*, nr 3-4, Centrul Național al Creației Populare, București, 1996;

Hutton, Patrick H., „The History of Mentalities. The New Map of Cultural History”, în *History and Theory*, vol. 3, 1981;

Ianoș-Schiller, E., „Educație, mentalitate și cultură în era internet”, *Euromentor. Studii despre educație*, Revistă editată de Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir” București, vol. II. nr. 3;

Ionescu, Nae, „În jurul Concordatului”, în *Cuvântul*, an III, nr. 752 din 6 mai 1927;

Marian, Constantin, „Cultul moșilor la români. Tradiție și istorie”, în *Revista Muzeelor*, nr. 4, București 1996;

Ministerul Agriculturii și Dezvoltării Rurale, „Valoarea tradițiilor și obiceiurilor românești”, în *Publicația tematică*, nr. 12, an II, 2014;

Mustea, Anca Cristina, „O abordare transdisciplinară a nevoii de sacru în societatea contemporană. Rezumatul tezei de doctorat”, Facultatea de Studii Europene, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, 2010;

Muthu, M., „Homo Balcanicus”, în *Revista Echinox*. nr. 3, 2002;

Olteanu, Antoaneta, „Personaje mitologice malefice spirite ale pădurii, apei, morții”, în *Revista de Etnografie și Folclor*, tom 40, nr. 2, editura Academiei Române – Institutul de Etnografie și Folclor, București, 1995;

Păduraru, M., „The history of the devil within the Romanian ethnological studies”, în Boldea, I. (coord.), *Studies on literature, discourse and multicultural dialogue. Section: History and cultural mentalities*. Tîrgu Mureș: Arhipelag XXI Press, 2014;

Raicu, Elena, „În Șcheii Brașovului la Buna-Vestire”, în *Datini* nr. 1-2, Centrul Național al Creației Populare, București, 1994;

Radosav, Doru, „Books and Religious Feeling in the XVIIIth Century”, în *Ethnicity and religion in Central and Eastern Europe*, 1995;

Răducă V., „Taina Sfântului Maslu în viața creștinului”, în *B.O.R.*, nr. 7-10, 1989;

Dr. Râmnațeanu, Petru, „Mortalitatea infantilă ca problemă principală în România de astăzi”, în *Transilvania*, anul LXVIII, nr. 3, 1937;

Salamone F., „Sacrifice and Offerings”, în *Routledge Encyclopedia of Religious Rites, Rituals, and Festivals*, New York, London: Religion & Society, A Berkshire Reference Work, 2004;

Sandu, A., Bradu, O., „Mentalitatea românească de la homo balcanicus la homo europaeus”, în *Revista Românească pentru Educație Multidimensională*. vol. 1, nr. 1, 2009;

Sandu, M., Nadoleanu, Gh., „The religious feeling and moral values. Comparative studies”, în *International conference of Scientific Paper*, 2012;

Schifirneț, C., „Identitatea românească în contextul modernității tendențiale”, în *Revista Română de Sociologie*. vol. XX. nr. 5-6, an 2009;

Sterian, Paul, „Între isimerie și echinoctiu”, în *Cuvântul*, an V, nr.1356, din 30 ianuarie 1929;

Dr. Stoichița, Iosif, „Astra și igiena publică”, în *Transilvania*, anul LXI, nr. 1-6, 1930;

Știucă, Narcisa, „Cuplul modelator fertilitate/ fecunditate în sistemul obiceiurilor și ceremonialelor de trecere”, în *Studii și comunicări de etnologie*, tom IX, editura Academiei Române, Institutul de cercetări socio-umane, Sibiu, 1995;

Știucă, Narcisa, „Colindele de fereastră și sensul sărbătorilor Crăciunului”, în *Datini*, nr. 3-4, Centrul Național al Creației Populare, București, 1995;

Idem, „Rusaliile în Transilvania”, în *Datini*, nr.1-2, Centrul Național al Creației Populare, București 1995;

Văduva, Ofelia, „Tăiatul porcului – ritual și ceremonial”, în *Datini*, nr. 3-4, Centrul Național al Creației Populare, București, 1995;

Vrabie, Ion, „Mitul între imaginar și realitate”, în *Philologica Jassyensia*, an X. nr. 1. vol. 19, an 2014;

Vulcănescu, Mircea, „Între catolicism și erezie sau urmările dogmatice ale rătăcirii sinodale”, în *Cuvântul*, an V, nr.1359 din 2 februarie 1929;

Willis R., „Divination”, în *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*, eds. Barnard A., Spencer J. (coord.), Routledge, London&New York, 2002;

DICȚIONARE ȘI RECENSĂMINTE:

Dicționar Explicativ al limbii române (ediția a II-a revăzută și adăugită), Editura Univers Enciclopedic Gold, București, 2009;

Antonescu, Romulus, *Dicționar de simboluri și credințe tradiționale românești*, URL : <http://cimec.ro/Etnografie/Antonescu-dictionar/Antonescu-Romulus-Dictionar-Simboluri-Credinte-Traditionale-Romanesti.pdf> , accesat în 17 martie 2017;

Recensământul din 1930: Transilvania, coord. Traian Rotariu, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2011;

Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930, publicat de dr. Sabin Manuilă, vol. IX, Editura Institutului Central de Statistică, București, 1940;

Recensământul din 1941: Transilvania, coord. Traian Rotariu, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002;

Articole accesate online:

Alexe, M., „Despre mentalitatea balcanică”, *SINUC*, 2009. Accesat online în iunie 2017. URL: <http://www.sinuc.utilajutcb.ro/SINUC-2009/SECTIA--IV/9.IV.20.pdf>

Biserica Ortodoxă Română (f.d.) „Statistici”, în *Averea Bisericii*, accesat online in ianuarie 2017. URL: <http://avereabisericii.ro/statistici/>

Boca A. (f.d.) „Rugăciune de dimineață”, în *Creștin Ortodox*, accesat online în octombrie 2016. URL: <http://www.crestinortodox.ro/rugaciuni/rugaciune-dimineata-scrisa-parintele-arsenie-boca-72552.html>

Cozmei V., „Analfabetismul în Romania: un sfert de milion de romani nu știu să scrie și să citească, în scădere cu 50% fata de 2002. Topul județelor”, *Hotnews.ro*, 2013, accesat online în octombrie 2016. URL: <http://www.hotnews.ro/stiri-esential-15156487-harta-interactiva-analfabetismul-romania-sfert-milion-romani-nu-stiu-scrie-citeasca-scadere-50-fata-2002-topul-judetelor.htm>

Danalache T. (f.d.) „Trecerea pe sub masă, în Vinerea Mare”, în *Creștin Ortodox*, accesat online în ianuarie 2017. URL: <http://www.crestinortodox.ro/paste/obiceiuri-traditii-paste/trecerea-sub-masa-vinerea-mare-144085.html>

Drăgoi, M. D, apud Câmpean C. (f.d.), „Moartea. Însmormântarea în Transilvania”, Academia.edu, 2005. Accesat online în ianuarie 2017. URL: http://www.academia.edu/7821223/Moartea._%C3%8Enmorm%C3%A2ntarea_%C3%AEn_Tra nsilvania

Garaiman R., „Cele mai frumoase biserici de lemn din România”, în *Adevărul* 2015, accesat online în decembrie 2016. URL: http://adevarul.ro/news/societate/cele-mai-frumoase-biserici-lemn-romania-1_55295e7d448e03c0fd7b8e1c/index.html

Gherman, *apud* Active News, „Cum arată complexul fabulos realizat de BOR pentru săraci, bătrâni și copii. Centrul "Sfântul Gheorghe" este cel mai mare din Transilvania”, în *Active News* 2015. Accesat online în ianuarie 2017. URL: <http://www.activenews.ro/stiri-politic/Cum-arata-complexul-FABULOS-realizat-de-BOR-pentru-saraci-batrani-si-copii.-Centrul-Sfantul-Gheorghe-este-cel-mai-mare-din-Transilvania-113328>

Herteliu C. (f.d.), „O încercare de estimare a domeniului *Religie* din economia națională”, în *Sfera Politicii*, Arhivă online. Accesat online în decembrie 2016. URL: <http://www.sferapoliticii.ro/sfera/113/art4-herteliu.html>

Horvath L., „Obiceiuri și tradiții de Paști în Transilvania”, în *România Liberă* 2009, accesat online în ianuarie 2017. URL: <http://www.romanalibera.ro/actualitate/proiecte-locale/obiceiuri-si-traditii-de-paste-in-transilvania--151200>

Ingraham Ch., ”Survey finds church attendance exaggerated”, în *Albuquerque Journal*, 2014, accesat online în iulie 2016. URL: <http://www.abqjournal.com/403567/survey-finds-church-attendance-exaggerated.html>

Institutul Național de Statistică România, „Recensământul populației și al locuințelor - 2011”, INSSE 2013, accesat online în octombrie 2016. URL: <http://www.insse.ro/cms/files/publicatii/pliante%20statistice/04-recensamantul%20populatiei.pdf>

Institutul Național de Statistică - „Mișcarea naturală a populației”, *INSSE – Baze de date statistice.*, 2017, Accesat online în decembrie 2016. URL: <http://statistici.insse.ro/shop/>

Institutul Național de Statistică (2013) „Populația stabilă după religie – județe, municipii, orașe, comune”, Rezultatele finale ale recensământului din 2011. Accesat online în ianuarie 2017. URL: http://www.recensamantromania.ro/wp-content/uploads/2013/07/sR_TAB_13.xls

IRES - *România credincioasă: percepții și comportament religios*, 2015, accesat online în septembrie 2016. URL: http://media.hotnews.ro/media_server1/document-2015-08-15-20358276-0-raport-cercetare-ires-romania-credincioasa.pdf

IRES - „Obiceiurile de lectură ale românilor”, *IRES*, 2011, accesat online în octombrie 2016. URL: http://www.ires.com.ro/uploads/articole/ires_obiceiurile-de-lectura-ale-romanilor_2011.pdf

IRES - „Percepții privind religia și morala”, IRES, 2013, accesat online în octombrie 2016. URL: http://www.ires.com.ro/uploads/articole/ires_perceptii-privind-religia-si-morala_august-2013.pdf

James, W., *The Varieties of Religious Experience*, 1902, accesat online în mai 2017. URL: <http://pinkmonkey.com/dl/library1/book1126.pdf>

Răsvan R. „Rânduiala slujbei sfințirii Bisericii. Semnificație și ritual liturgic sacramental în teologia ortodoxă”, *Teologie. Blogul lui Remus Răsvan*, 2012, accesat online în septembrie 2016. URL: <https://rasvanremus.wordpress.com/2012/07/11/randuiala-slujbei-sfintirii-bisericii-semnificatie-si-ritual-liturgic-sacramantal-in-teologia-ortodoxa-masterand-ioan-remus-rasvan/>

Sara B. - „Tanti Medena, ultima bocitoare din Bistrița-Năsăud, care plânge morții în versuri făcute pe loc: „Am cântat odată un bețiv de s-o cântat tăta casa!”, *Adevărul* 2015 Accesat online în ianuarie 2017. URL: http://adevarul.ro/locale/bistrita/tanti-medena-ultima-bocitoare--bistrita-nasaud-plange-mortii-versuri-facute-loc-am-cantat-odata-betiv-s-o-cantat-tata-casa-1_550d0727448e03c0fdc2a63a/index.html

Secretariatul de Stat pentru Culte - „SPRIJINUL SALARIAL ACORDAT PERSONALULUI CLERICAL PE ANUL 2016”, Secretariatul de Stat pentru Culte, 2016, accesat online în noiembrie 2016. URL: <http://www.culte.gov.ro/detaliu-noutati/vrs/IDnews/15>

Steiner, Stephan - „History of Mentalities”, *Social Psychology*, 2013, Accesat online în iunie 2017; URL: http://intern.sfu.ac.at/english_program/WT2012_14/Steiner/History_of_Mentalities_1.pdf

Timonea D., „Hodăița sau Feștelăul, obicei de alungat spiritele rele prin purificare cu foc, păstrat în satele din Alba”, *Adevărul*, 2015. Accesat online în ianuarie 2017. URL: http://adevarul.ro/locale/alba-iulia/foto-hodaita-festelaul-obicei-alungat-spiritele-rele-purificare-foc-pastrat-satele-alba-1_54ec5e46448e03c0fdf07182/index.html

UNESCO, apud Anghel G., „Analfabetismul funcțional în societatea cunoașterii și implicațiile sociale”, 2014. Accesat online în octombrie 2016. URL: <http://www.alinaanghel.ro/wp-content/uploads/2015/03/Alina-Anghel-Analfabetismul-func%C8%9Bional-%C3%AEn-societatea-cunoa%C8%99terii-%C8%99i-implica%C8%9Biile-sociale-ale-acestui.pdf>

Voicu M., *Credința și practica religioasă în România*, în Valorile românilor – *Newsletter ICCV*, accesat online în iulie 2016. URL: <http://www.iccv.ro/valori/newsletter/newsletter%202.%20religiozitatea.pdf>

*** „Frumosul port popular românesc din Paloș Ardeal”, 2014, accesat online în septembrie

2016. URL:

https://nicopa.sunphoto.ro/FRUMOSUL_PORT_POPULAR_ROMANESC_DIN_PALOS_ARD_EAL/95641927

*** „Costume populare, tradiții românești”, *Crestin ortodox*, 2011 accesat online în septembrie

2016. URL: <http://www.crestinortodox.ro/forum/showthread.php?t=11157>

*** (f.d.) „Rugăciune la masa de prânz”, *Doxologia*, accesat online în octombrie 2016. URL:

<http://www.doxologia.ro/rugaciune/rugaciune-la-masa-de-pranz>

*** „Pregătiri de Paște în Maramureș. Gospodinele prepară mâncarea de Paște după rețete din străbuni”, 2015, Digi24HD. Accesat online în ianuarie 2017. URL:

<http://www.digi24.ro/regional/digi24-oradea/pregatiri-de-paste-in-maramures-gospodinele-prepara-mancarea-de-paste-dupa-retete-din-strabuni-379038>